

מִי יֵם הֵי יֵם

"אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד" (ברכות ח').

גליון 557

תמוז תשפ"ה

תענית י"ז בתמוז, בין המצרים, תשעת הימים

ההלכות נערכו ע"י הרב יהודה אריה הלוי דינר שליט"א – רב ביהכ"נ צא"י "דברי שיר" ב"ב

שכח - ואכל או ברח על אוכל

אם טעה ושכח שהיום צום ואכל, אסור לו להמשיך לאכול, שמי שאכל שום יחזור ויאכל שום: (משנ"ב סי' תקמ"ט ס"ק ג') אם כבר ברח על דבר מאכל - אסור לו לאכול ממנו, אלא יאמר מיד "ברוך שם וגו'" ("שערי תשובה" סי' תקס"ח ס"ק א').

מי שבטעות אכל או שתה ביום התענית צריך לגמור התענית וא"צ להתענות ביום אחר, אא"כ כוונתו לכפרה (וכן איתא במהרי"ל שצוה לאחד להתענות אח"כ לכפרה), (משנ"ב סי' תקס"ח ס"ק ח').

חזרה בתשובה

חייב כל איש לשום אל לבו ביום התענית ולפשפש במעשיו ולשוב בתשובה, כי אין העיקר התענית אלא הכנה לתשובה, וכן אותם אנשים ההולכים בטיל ובדברים בטלים, תפסו הטפל והניחו העיקר (משנ"ב סי' תקמ"ט ס"ק א').

תניית צדקה

נוהגים לתת צדקה במנחה ביום תענית, כדאיתא בגמ' (ברכות ו'): אגרא דתעניתא צדקתא. ויש נוהגים לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב (משנ"ב סי' תקס"ו ס"ק י"ב בשם "אליה רבה").

קריאת התורה

אין להעלות לתורה לא בשחרית ולא במנחה את מי שאינו צם, או את מי שאין בדעתו להשלים את התענית, ובדיעבד אם קראוהו, אם הוא תי"ח ומחמת אונס אירע שלא התענה וצר לו לומר להם כדי שלא יהיה חילול ד' בדבר, יכול לסמוך בשעת הדחק על המקילין לעלות. כשהתענית חלה בימים שני וחמישי בשחרית לכ"ע אם קראוהו יכול לעלות, אבל לכתחילה לא יקראוהו. (שו"ע סי' תקס"ו ס"ק י"ב, ומשנ"ב סי' קי"ט וסי' קכ"א).

אמירת "עננו"

חולה שאוכל ביום התענית לא יאמר "עננו" ("ביאור הלכה" סי' תקס"ה ד"ה בין יחיד). מי שאכל בשוגג, יכול לומר "עננו", מכיוון שהוא חייב עדיין לצום, ויאמר "ביום צום התענית הזה" (משנ"ב סי' תקס"ח ס"ק ג', ועי' שו"ת "שבט הלוי" ח"ה סי' ס' אות ד'). שמישיב הסתירה בזה). קטן שאינו צם לא יאמר "עננו" במנחה (דגם גדול אינו אומר "עננו" אם אינו צם, ולא שייך בזה חינוך, שו"ת "שבט הלוי" ח"ה סי' קל"א). אמר "עננו" ב"שמע קולנו", וטעה וסיים "ברוך וכו' העונה בעת צרה" במקום לסיים ברכת "שמע קולנו" - אם נזכר תוכ"ד, יכול לומר מיד "שומע תפילה" (שו"ת "שבט הלוי" ח"ה סי' קל"ב), אם נזכר לאחר כ"ד יחזור ל"שמע קולנו" ("ביאור הלכה" סי' קי"ט ס"ג ד"ה אם דילג).

ש"צ שאינו צם

אפילו אם יש עשרה מתענים בבית הכנסת, צריך שגם החזן יהיה בין המתענים, כדי שיוכל לומר ברכת "עננו" (סי' תקס"ו סעיף ה'). ואם אין חזן אחר כתב ה"ט"ז שאין לומר חזרת השי"ץ כלל. אולם עיין ב"שער הציון" (שם סי' קי"ט) שתמה עליו, מהיכי יתני לומר כן וכתב דע"כ עדיף לחזור חזרת השי"ץ ויזכיר "עננו" ב"שומע תפילה". חולה שצריך לאכול, אינו יכול להיות ש"ץ בתענית ציבור (שם סעיף ה'), אך אם הוא נוטל רק כדורים או תרופה מרה, הוא נחשב לצם. ("ביאור היטב" סי' תקס"ז ס"ק ז') וכן אם אכל רק פחות מכשיעור, נחשב לצם. ואפילו עשה כן כמה פעמים (הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

ש"צ - מי שלא נתמלא זקנו

בתענית ציבור, לא יחא ש"ץ אלא מי שנתמלא זקנו, ואין להקל בזה אפילו ע"י מחילת הציבור (משנ"ב סי' נ"ג ס"ק כ"ב). אולם בישיבות לצעירים לא צריכים להזהר, שהרמ"ם או המשגיח יהיו ש"ץ. כי מאחר וכולם צעירים, לא שייך בזה כבוד הציבור, וגם הבחורים יכולים להיות ש"ץ (הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

כהן שאינו צם

כהן שאינו צם אינו יכול לישא כפיו במנחה ("לוח א"י" צום גדליה, בשם הפמ"ג, וכו"ה ב"מחזיק ברכה" קונטרס אחרון סי' קכ"ט ס"ק א', הגר"ח קניבסקי זצ"ל), ויש סוברים שיכול לישא כפיו ("מקור חיים" סי' קכ"ז סעיף ה'), וכן הורה הגרי"ש אלישיב זצ"ל.

לע"נ

הרב גרשון מאיר בן ר' שלמה אינגבר ז"ל
נלב"ע ט"ז בניסן תשפ"ה
❀❀❀❀❀
לע"נ

מרת גילה זהבה בת הג"ר מרדכי וינגרטן ע"ה
נלב"ע כ"ו בכסלו תשפ"ה
❀❀❀❀❀

צום י"ז בתמוז

ליל הצום

בליל שבעה עשר בתמוז מותר לאכול ולשתות. חובת הצום מתחילה בפועל מעלות השחר (שו"ע סי' תקנ"ג ס"ב). אם הלך לישון בליל התענית, אסור לו לאכול - אפילו קם לפני עלות השחר - אא"כ התנה לפני השינה שיאכל לאחר שיקום, אבל לשתות מותר, אפילו לא התנה על כך. ולכתחילה ראוי להחמיר ולהתנות גם על שתיה (שו"ע סי' תקס"ד ומשנ"ב סי' ק"ו).

ואם עבר ואכל לפני עלות השחר אע"פ שלא התנה על כך לפני שנתו לא הפסיד תפילת "עננו". וכן מותר לעלות לתורה ולישא כפיו ולהיות ש"ץ (עי' "שבט הקהתי" ח"א סי' ק"פ).

מחצי שעה לפני עלות השחר, אסור להתחיל לאכול יותר מכביצה פת (משנ"ב סי' פ"ט ס"ק כ"ז), פירות ושתיה או תבשיל מחמשת מיני דגן מותר אפילו הרבה (סי' רל"ב ס"ק ל"ד), ובשעת הדחק יש להקל אם אין זה מספיק לו לצורך התענית ("תשובות והנהגות" ח"ב סי' ת"ד).

ליל תענית - מוצש"ק

בעל נפש יחמיר שלא לאכול בליל התענית (שעה"צ סי' תקנ"ג ס"ט), כחל ליל התענית במוצש"ק הסתפק הגר"א זצ"ל שטינמן זצ"ל אם ג"כ יש לבעל נפש להחמיר אף שע"י יסיד סעודת מלכה. ואמר הגר"א זצ"ל שמשביר יותר שעדיף לאכול סעודת מלכה, כיודע על אשתו של הגר"א ז"ל שרצתה לצום שלושה ימים מעת לעת מתחילת מוצאי שבת, ואמר לה הגר"א שההפסד שאינה אוכלת סעודת מלכה הוא יותר מהרווח שמרוויחה מהתענית (וכמו כן בספר "מקור חיים" לבעל "חיות יאיר" סי' ש' וסי' תקמ"ט).

שטיפת הפה

אין לשטוף את פיו במים בבוקר, ובמקום צער מותר לעשות כן, אך יזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו כלפי מטה, כדי שלא יכנסו מים לגרונו (משנ"ב סי' תקס"ח ס"ק י"א).

להתרחץ

מותר לרחוץ אפילו את כל הגוף בתענית (שו"ע סימן תקנ"ג ס"ב). אך נוהגים להחמיר שלא לרחוץ את כל גופו במים חמים. (שעה"צ שם ס"ק ח').

קטנים

קטנים אינם חייבים לצום אך אם יש בהם דעת להתאבל, ראוי לחנכם שיאכלו רק מאכל פשוט, כדי שיתאבלו עם הציבור (משנ"ב סי' תקנ"ג ס"ק ה').

אוכל בשרי משבת

שאלה: כשחלה התענית ביום ראשון, ונשאר אוכל משבת משבת שאם לא יאכלו אותו ביום ראשון הוא יתקלקל ויזרקוהו, האם אפשר להאכילו לילדים בתענית?
תשובה: מסתבר שמותר, שהרי אין אוכלו לשם תענוג אלא רק כדי שלא לזרוק אוכל (הגר"ח קניבסקי זצ"ל).

כיבוס בגדים - משא ומתן של שמחה

מותר לכבס בתעניות, אבל בתענית של י"ז בתמוז ועשרה בטבת אולי יש למעט משום משא ומתן של שמחה ("חוט שני" הל' שבת חלק ד' עמ' שפ"א, ומקורו מ"ביאור הלכה" סי' תקנ"א סעיף ב' בשם "אליה רבה" ופמ"ג, דאפשר יש להחמיר ב"ז בתמוז ועשרה בטבת כמו מר"ח עד התענית, וכוונתו רק ב' תעניות אלו, שזה משום אבילות על החורבן, וגם בדברים שאסור מעיקר הדין). ויש סוברים שמותר בכל אלו (הגהות "דעת תורה" שם, שיש טעות סופר בדברי ה"אליה רבה", ואין שום מקור לדין זה).

מדיני בין המצרים

כל דיני בין המצרים מתחילים כבר בליל י"ז בתמוז
("ארחות רבינו", הגר"ש אלישיב זצ"ל, בעל "שבט הלוי" זצ"ל).

תוכן האבילות

כל הלכות האבילות שנוהגים בבין המצרים ומר"ח עד לאחר ת"ב יסודם הוא להרגיש חורבן בית המקדש ולהצטער עליו. סיפר לי אברך ששמע מהוריו, שכאשר היו קטנים נהגו לא לאכול בשר ויין כל ימי בין המצרים (כדעה השלישית בשו"ע סי' תקנ"א סעיף ט), חוץ משבת שאכלו רק כזית בשר יבש, משום שהיו שבורים ובלי מצב רוח ולא היה להם כלל חשק לאכול בשר, רק אכלו כזית אחד כדי לכבד את השבת. עוד סיפרו שבערב ת"ב היו ממש בכיות בבית, שדיברו וחשבו רק על החורבן. יש אנשים שכל ימי בין המצרים לא מכניסים גלידה לביתם, מכיון שאלו ימים של צער! וזה התוכן של דיני האבילות, שכל אחד צריך להרגיש בעצמו ולהשתתף בצערו של הקב"ה. וכמבואר בגמרא (ברכות ג.) שהקב"ה מצטער כל יום ואומר: אוי לי שהחרבתי את ביתי והגלית את בני, עיי' שם.

שמחות ושירה

י"א שאין נכון כ"כ לעשות סעודת שבע ברכות בליל י"ז בתמוז, ואם עושים ישנו קצת מרגילותם, אבל במוצאי י"ז בתמוז ושאר ימי בין המצרים עושים כרגיל ("הליכות שלמה" מועדים פ"ח ס"ק ח'), אבל אין לנגן בכלי זמר בין בליל י"ז בתמוז בין בשאר הימים, ולכתחילה יש להחמיר ולקיימה ללא ריקודים ומחולות, וללא "שמחה יתרה" אלא בשירה (שו"ת "שבט הלוי" ח"ג סו"ס קנ"ז, וכן ב"ארחות רבינו" ח"ב מובא שמרן הסטייפלער זצ"ל הורה כך בשמחת "שבע ברכות" שנערכה לאחר י"ז בתמוז).

בני ספרד נוהגים לעשות נישואין עד ר"ח אב (שו"ע סי' תקנ"א סעיף ב'), ומותרים לעשות סעודת שבע ברכות כרגיל אף לאחר ר"ח עם בשר ויין אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב (עיי' שו"ע ורמ"א שם סעיף י').

בן ספרד שעושה נישואין בבין המצרים, י"א דמותר לבן אשכנזי להשתתף, כיון שהחתן עושה לפי מנהגו, אבל ירקוד פחות מהרגלו (הגר"ש אלישיב זצ"ל), וי"א דאסור לבן אשכנזי להשתתף בו (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

בן אשכנזי רשאי לנגן בשמחת נישואין של בן ספרד לאחר י"ז בתמוז עד ר"ח אב, אם זו פרנסתו ("ביאור הלכה" ריש סי' תקנ"א בשם פמ"ג).

כשיש חתן בביהכ"נ אומרים סליחות עד הרחמים והסליחות (כן המנהג ברוב המקומות, ועיי' משנ"ב סי' קל"א ס"ק כ"ז כ"ח), אבל החתן עצמו אינו אומר סליחות כלל (שע"ת סי' קל"א ו"לוח א"י"י חודש חשוון), ואומרים "אבינו מלכנו" ("ערוך השולחן" סי' קל"א סעיף י"ז).

החתן והכלה אסורים בכל איסורי בין המצרים ולכן אסור לגלח בימים אלו ולא לשמוע נגונים בכלי שיר.

חתן בשבעת ימי המשתה ההולך לכותל, אינו צריך לקרוע דלא גרע מימים שאין אומרים תחנון דיש אומרים דאין נוהגים לקרוע (הגר"ר יוסף שוב שליט"א בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל). ואף לדעת הגר"ש אלישיב זצ"ל דנוהגים לקרוע ביום שאין אומרים תחנון, מ"מ חתן וכלה אינם צריכים לקרוע דרגל שלהם הוא.

גם לפי מנהג האשכנזים עורכים סעודת אירוסין.

ריקודים ומחולות אסורים מ"ז בתמוז ואילך, אפילו בסעודת אירוסין (משנ"ב ס"ק ט"ז).

נוהגים שלא לשמוע שירה ונגינה מקלטות (קסטות), אפילו שירי רגש, ואפילו שירים על חורבן ביהמ"ק אפילו בלא תזמורת (הגר"ש אלישיב זצ"ל, בעל "שבט הלוי" זצ"ל, והגר"נ קרליץ זצ"ל). גם לבני ספרד שנוהגין נישואין עד ר"ח, שלא במקום מצווה נוהגין שלא לשמוע מוסיקה ("כ"ף החיים").

אפילו בציבור מותר לשיר בפה (כגון בעת "סנטוהה" בשיבה), ומ"מ ימנע בשירה (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

תספורת

האשכנזים מחמירים שלא להסתפר מ"ז בתמוז עד י' באב בחצות היום, והספרדים מחמירים רק בשבוע שבו חל תשעה באב. (שו"ע סי' תקנ"א סעיף ג', רמ"א ס"ד). השנה (תשפ"ה) שת"ב חל ביום א', אין שבוע שחל בו, ומותר לבני ספרד להסתפר עד ערב שבת חזון (שו"ע שם ס"ב, ומשנ"ב ס"ק ל"ח).

האיש והאשה שווים באיסור זה, אך לאשה הצריכה לספר שערותיה לצורך כיסוי הראש, מותר (משנ"ב ס"ק ע"ט).

תספורת לבני ספרד בישיבות אשכנזיות

שאלה: בני ישיבות ספרדיים שאיסור תספורת אצלם נהוג רק בט' הימים, הלוזים בישיבות אשכנזיות, האם מותרים להסתפר בשלושת השבועות?

תשובה: יש סוברים שמותר להם להסתפר ואין בזה משום "לא תתגודדו", כיון שידועים בזה דעות המחבר והרמ"א (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, "הליכות שלמה" פרק י"ד אות ו'), ויש סוברים דמן הראוי שיהגו כמנהג המקום, לא להסתפר ולהתגלח בשלושת השבועות, וכן אם באמצע בין המצרים נוסע לביתו ואח"כ חוזר לישיבה לא יסתפר בביתו (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

רחיצה ומקום סכנה

מותר להתרחץ בים ובבריכה עד ר"ח אב, וגם מי שלא היה בים עד כה יכול להתרחץ בים אחר י"ז בתמוז, אלא שיש להזהר ביותר שלא להיכנס למקום סכנה (בעל "שבט הלוי" זצ"ל). וכן יש להזהר בימים אלו מללכת למקום סכנה.

ברכת "שהחינו"

טוב שלא לברך "שהחינו" בימי "בין המצרים" על פרי או מלבוש, אבל מברכים על מצוות כגון מילה ופדיון הבן (שו"ע שם סי' י"ז).

בשבת אין להחמיר בזה, ובר"ח אב הדין כמו בשבת (משנ"ב ס"ק צ"ח, ושעה"צ שם).

על הולדת בת בימי "בין המצרים" ודאי מברך "שהחינו" (בעל "שבט הלוי" זצ"ל).

פרי חדש שאי אפשר לשומרו עד שבת מפני שיתקלקל, אפשר לברך עליו "שהחינו" ולאכול (משנ"ב ס"ק ק"א) וכן חולה שנוקד לפרי חדש רשאי לאכול אולם לא יברך עליו "שהחינו" (שם ס"ק צ"ט).

ברכת "שהחינו" בערב שבת

שאלה: מי שיש לו בגד חדש לכבוד שבת, האם צריך להמתין ולברך לאחר קבלת שבת, או יכול לברך מיד?

תשובה: מכיון שלבוש לכבוד שבת זה נחשב כאילו הוא כבר לובשו לצורך שבת, ויכול לברך ברכת "שהחינו" מיד כשלוש, אפילו עדיין לא קיבל עליו שבת (הגר"נ קרליץ זצ"ל). ויש סוברים שאין לברך ברכת "שהחינו" עד לאחר שקיבל עליו שבת (הגר"נ קניבסקי זצ"ל).

תשעת הימים

ניקיון, כיבוש וגיהוץ

לפי מנהג האשכנזים אסור לכבש בגדים מר"ח אב ואילך, אפילו בכוונה ללבושם רק לאחר תשעה באב, ואפילו לכבוד שבת.

אין ללבוש בגדים מכובסים בימים אלו (שו"ע שם סעיף ג' ורמ"א סעיף ד') אך בגדים הסמוכים לגוף בשעת הצורך מותר. ומ"מ הרבה נוהגין להכין גם בגדים אלו לפני תשעת הימים (בעל "שבט הלוי" והגר"נ קרליץ זצ"ל, וכ"כ במשנ"ב ס"ק ל').

מי שעושה בר מצווה בתשעת הימים, רק בחור הבר מצווה יכול ללכת עם בגדי שבת ולא אחים ואחיות. וכן הבר מצווה לבש חליפה לפני כן כדי שלא יברך "שהחינו" באמצע השבוע (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

גם לפי האשכנזים יש להקל לכבש בגדי קטנים עד שבוע שחל בו תשעה באב, אבל בגדי קטנים שמתלכלכים תדיר, ויש צורך להחליפם בכל יום מותר לכבשם גם בשבוע שחל בו (עיי' שו"ע שם סעיף י"ד, משנ"ב ס"ק פ"ב בשם ספר "חיי אדם", והוראת הגר"נ קרליץ זצ"ל). השנה (תשפ"ה) שאין שבוע שחל בו, מותר עד ערב שבת חזון.

כאשר מכבשים בגדי קטנים המותרים בכיבוס – אין לצרף אליהם בגדים שאין היתר לכבשם.

מותר לנקות כתם מבגד בתשעת הימים משום שאין בזה שמחה (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

קציצת ציפורניים

מותר לקצוץ ציפורניים עד השבוע שחל בו תשעה באב (עיי' משנ"ב ס"ק כ'), שפליגי רק בשבוע שחל בו תשעה באב). והשנה (תשפ"ה) שאין שבוע שחל בו, מותר עד ערב שבת חזון וכנ"ל.

רחיצה וצחצוח נעליים

בערב שבת חזון מותר למי שרגיל בכל ערב שבת, לרחוץ פנים, ידיים ורגלים במים חמים (רמ"א שם ומשנ"ב ס"ק צ"ז). ובלי סבון. וכן מי שרגיל לחפוף את ראשו במים חמים בערב שבת מותר לו לחפוף גם בערב שבת חזון, אבל בלי סבון (רמ"א שם, ומשנ"ב ס"ק צ"ח), ושיטת החזו"א שיכול לרחוץ לראשו באשון ובסבון.

הנוהגים לטבול בכל ערב שבת, ואינם מבטלים את טבילתם לפעמים מפני טרדה או צינה רשאים לטבול גם בערב שבת חזון במים פושרים (משנ"ב ס"ק צ"ח ושעה"צ שם).

כשיש צורך מותר לצחצח נעליים בתשעת הימים וכ"ש לכבוד שבת. ויש סוברים שמותר להשחיר את הנעליים אך לא להבריקן. ולכבוד שבת מותר גם להבריק (שו"ת "אגרות משה" ח"ג תשי"פ).

בגדי שבת

מי שיוצא ביום שישי וחוזר לביתו סמוך לשבת, ורגיל ללבוש בגדי שבת כבר מיום שישי בבוקר, מותר לו לעשות כך גם בערב שבת חזון מכיון שרגיל בכך, וזה גם נחשב לכבוד שבת, ויש סוברים שאין ללבוש בגדי שבת אלא סמוך לשבת.

נוהגים ללבוש בשבת חזון את כל בגדי השבת (משנ"ב סי' תקנ"א ס"ק ו') ויש נוהגים לשנות בגד אחד (שם).

חידה

איזה דבר אסור כל השנה, ומותר ב"תשעת הימים" שמר"ח אב עד תשעה באב?

תשובה לחידה מגיליון 556

חידה: איך יתכן כלב מת ומטמא את הנמצאים באוהל, והכהנים צריכים לצאת מהבית?

תשובה: כלב שאכל כזית מבשר המת אינו מטמא באוהל, משום שטומאה בלועה אינה מטמאה, אבל כשמת הכלב ובשר המת עדיין בתוך גופו, כבר לא נחשב בלועה, ומטמא באוהל המת (משנה אהלות פ"א מ"ז, רמב"ם טומאת מת פ"כ ה"ב).